

ПЕРСПЕКТИВИ ТА НАСЛІДКИ ЗБЛИЖЕННЯ УКРАЇНИ З МИТНИМ СОЮЗОМ (РОСІЯ, БІЛОРУСЬ, КАЗАХСТАН)

© 2014 ПАНОВА І. О.

УДК 477:339.543.62(470+571+476+574)

Панова І. О. Перспективи та наслідки зближення України з Митним союзом (Росія, Білорусь, Казахстан)

Мета статті полягає у дослідженні сучасного стану та тенденцій розвитку економіки України у складі МС, виявленні можливих збитків і прибутків від її членства, а також обґрунтуванні необхідних заходів, реалізація яких забезпечить негайне зростання її господарства. На даний момент особливої економічної вигоди країни – учасники МС не отримали. Це пояснюється такими чинниками: мала кількість товарів, які учасники можуть запропонувати один одному; низька конкурентоспроможність; удар по ряду галузевих ринків. При цьому багато критиків вважають, що можливу користь від єдиного митного простору зводять на «ні» три фактори: високий рівень корупції; слабкий рівень економічних свобод; низький рівень демократії. На сьогоднішній день питання про вибір України між зоною вільної торгівлі з ЄС і Митним союзом (Росія, Білорусь, Казахстан) є одним з найбільш обговорюваних. Незважаючи на те, що обсяг торгівлі України з країнами Митного союзу набагато вище, ніж з Європою, доцільність вступу країни в першу структуру під великим питанням. І на Сході, і на Заході Україну розглядають у ролі нового ринку саме для збуту своєї продукції. Взагалі, питання лежить не стільки у площині економіки чи політики, а в тому, який вектор розвитку обрати. Водночас виникає питання: «Чи зможе український товар витримати майбутню конкуренцію?».

Ключові слова: економічна інтеграція, Митний союз (Росія, Білорусь, Казахстан), ринок Зони вільної торгівлі ЄС, ВВП.

Рис.: 3. **Бібл.:** 10.

Панова Ірина Олександрівна – аспірантка, кафедра міжнародних економічних відносин, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: irisha.panova@bk.ru

УДК 477:339.543.62(470+571+476+574)

Панова І. А. Перспективы и последствия сближения Украины с Таможенным союзом (Россия, Беларусь, Казахстан)

Цель статьи заключается в исследовании современного состояния и тенденций развития экономики Украины в составе ТС, выявлении возможных убытков и прибылей от ее членства, а также обосновании необходимых мер, реализация которых обеспечит немедленный рост ее хозяйства. На данный момент особой экономической выгоды страны – участницы ТС не получили. Это объясняется следующими факторами: малое количество товаров, которые участники могут предложить друг другу; низкая конкурентоспособность; удар по ряду отраслевых рынков. При этом многие критики считают, что возможную пользу от единого таможенного пространства сводят на «нет» три фактора: высокий уровень коррупции; слабый уровень экономических свобод; низкий уровень демократии. На сегодняшний день вопрос о выборе Украины между зоной свободной торговли с ЕС и Таможенным союзом (Россия, Беларусь, Казахстан) является одним из самых обсуждаемых. Несмотря на то, что объем торговли Украины со странами Таможенного союза гораздо выше, чем с Европой, целесообразность вступления страны в первую структуру под большим вопросом. И на Востоке, и на Западе Украину рассматривают в качестве нового рынка сбыта своей продукции. Вообще, вопрос лежит не столько в плоскости экономики или политики, а в том, какой вектор развития выбрать. В то же время возникает вопрос: «Смогут украинские товары выдержать будущую конкуренцию?».

Ключевые слова: экономическая интеграция, Таможенный союз (Россия, Беларусь, Казахстан), рынок Зоны свободной торговли с ЕС, ВВП.

Рис.: 3. **Библ.:** 10.

Панова Ирина Алексеевна – аспирант, кафедра международных экономических отношений, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: irisha.panova@bk.ru

UDC 477:339.543.62(470+571+476+574)

Panova I. O. Prospects and Consequences of Approachment of Ukraine with the Customs Union of Belarus, Kazakhstan, and Russia

The goal of the article lies in the study of the modern state and tendencies of development of Ukrainian economy in the Customs Union, identification of possible losses and income from being its member and also justification of necessary measures, realisation of which would ensure immediate growth of its economy. As of now the countries members of the Customs Union have not received significant economic benefit. This is explained by the following factors: small quantity of goods, which the participants can offer each other; low competitiveness; and impact on a number of branch markets. Besides, many critics believe that the possible benefit from the common customs environment is reduced by three factors: high level of corruption; low level of economic freedoms; and low level of democracy. As of today, the issue of Ukrainian choice between the zone of free trade with EU and Customs Union of Belarus, Kazakhstan and Russia is one of the most frequently discussed. In spite of the fact that the volume of trade of Ukraine with the countries of the Customs Union is much higher than with Europe, expediency of joining the former is under question. Ukraine is considered both in the West and in the East as a new market of sales of their products. In general, the issue lies not only in the plane of economy or politics, but mostly in the plane of selection of the development vector. At the same time the issue arises: "Whether Ukrainian goods can withstand such a competition?".

Key words: economic integration, Customs Union of Belarus, Kazakhstan and Russia, market of the Free Trade Zone with EU, GDP.

Pic.: 3. **Bibl.:** 10.

Panova Iryna O. – Postgraduate Student, Department of International Economic Relations, V. N. Karazin Kharkiv National University (pl. Svobody, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: irisha.panova@bk.ru

Питання про вступ до Митного союзу (МС) у даний час є одним з найбільш дискусійних в українському суспільстві. Тим часом мало хто пам'ятає, що Україна була одним з ініціаторів і активним учасником інтеграції на пострадянському просторі у 2003 – 2004 рр. Саме тоді було підготовлено близько 40 угод, які зараз складають каркас сформованого Білорусією, Казахстаном і Росією Єдиного економічного простору. Однак потім век-

тор української інтеграції повернувся в європейському напрямку.

Проблематика питання приєднання України до МС (Росія, Білорусія, Казахстан) на сьогоднішній день досліджуються багатьма економістами, політологами, соціологами, серед яких: Глазьев С. Ю., Геєць В. М., Мусін М. М., Соколовська Я., Суздальцев А. І. та інші.

Мета статті полягає в дослідженні сучасного стану та тенденцій розвитку економіки України у складі МС, виявленні можливих збитків і прибутків від її членства, а також обґрунтуванні необхідних заходів, реалізація яких забезпечить негайне зростання її господарства.

Основна відмінна особливість МС від інших форм економічної інтеграції полягає в тому, що його учасники не лише усувають тарифи і квоти в торгівлі між собою, але і проводять єдину зовнішньоторговельну політику щодо третіх країн, встановлюючи єдиний зовнішній тариф по периметру кордону спільної митної території. Митний союз передбачає заміну декількох митних територій однією. При цьому митні служби на внутрішніх кордонах скасовуються, а їх функції передаються відповідним службам на зовнішніх кордонах єдиної митної території. При цій формі інтеграції істотно змінюються товарні потоки, відбувається переорієнтація на імпорт з країн – учасниць даної угоди, відбувається зміни у виробництві та споживанні продукції [1, с. 18].

Формування Митного союзу є конкретним кроком на шляху поглиблення економічної інтеграції. У свою чергу, інтеграція в міру поглиблення і вдосконалення передбачає послідовну передачу окремих функцій держав наднаціональним органам, тобто часткова відмова від національного суверенітету. Це одна з головних причин того, що багато країн прагнуть до розвитку традиційних торговельно-економічних зв'язків на двосторонній основі замість інтеграції.

Перший договір про створення єдиного митного простору в рамках Євразійського економічного співтовариства був підписаний ще в 1995 р., проте реально МС почав працювати лише в 2010 – 2011 рр.

На даний момент у нього входять Білорусь, Казахстан і Росія. Серед потенційних майбутніх учасників мит-

ного союзу розглядаються такі країни: Киргизстан, Молдова, Вірменія, Таджикистан і Україна. Крім того, три держави пострадянського простору (Абхазія, Південна Осетія і Придністров'я) висловили зацікавленість в інтеграції з учасниками МС [2].

Однак ряд сусідніх країн висловили своє небажання вступати до союзу, а саме: Азербайджан, Туркменістан і Узбекистан, обґрунтувавши своє рішення тим, що вважають його економічно недоцільним, а також бачать у ньому інструмент для фінансового та економічного тиску Росії на своїх сусідів. А також опозиція Казахстану активно виступає за денонсацію угод про Митний союз.

За розрахунками Інституту народногосподарського прогнозування, створення Митного союзу повинно стимулювати економічний розвиток задіяних країн і може дати додатково до 15% зростання ВВП до 2015 р. Згідно з їх прогнозами, саме за цей період від створення Митного союзу Росія може отримати прибуток близько 400 млрд дол., а Білорусь і Казахстан – по 16 млрд дол. [3, с. 2].

Однак за перші два роки існування Митного союзу торгівля між країнами не збільшилася, а якщо не враховувати рух паливно-енергетичних товарів, то навіть намітилася тенденція до зниження.

Не сталося поки і обіцяного 15-ти відсоткового зростання ВВП. Якщо порівняти ВВП країн-учасниць за 2003 – 2013 рр. (2013* рік – прогнозовані дані) до і після створення МС (без урахування посткризового періоду 2009 р.), видно, що ніякого прогресу немає і поки не передбачається (рис. 1, 2, 3) [3, с. 4]. Більше того, у середньому динаміка зростання ВВП трьох країн показала тенденцію до зниження через проблеми в Білорусі.

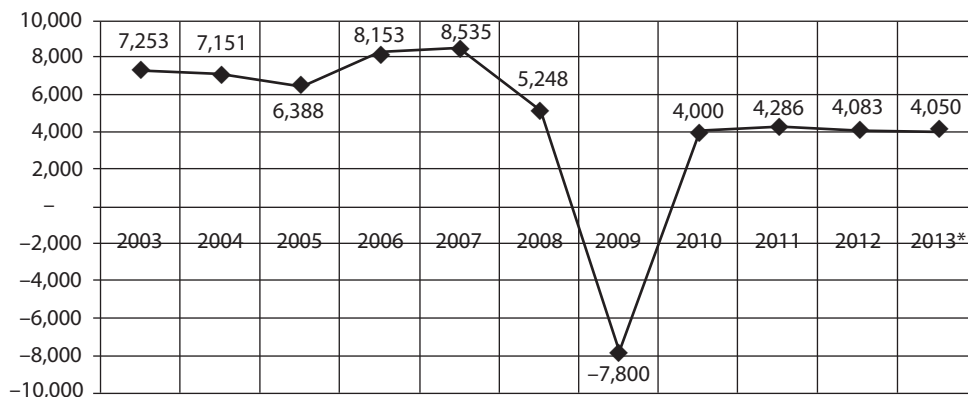

Рис. 1. Динаміка ВВП Російської Федерації за 2003 – 2013 рр.

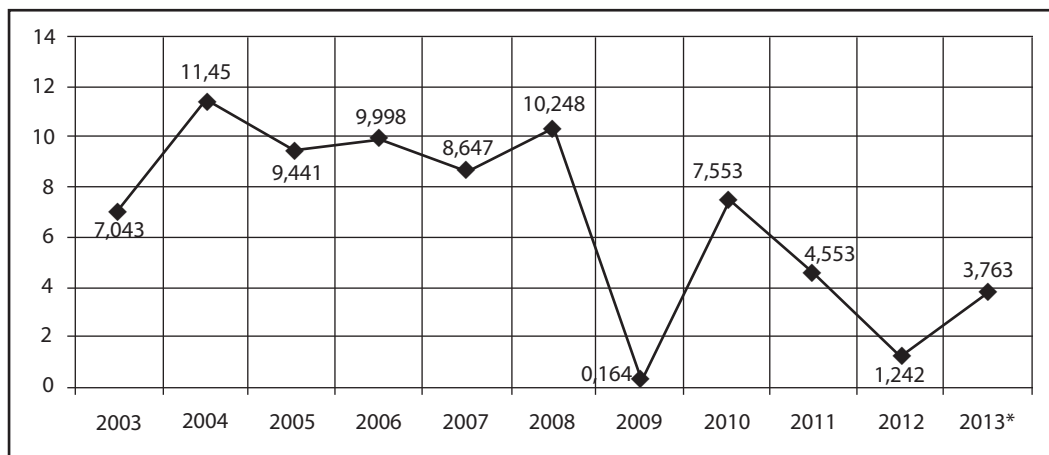

Рис. 2. Динаміка ВВП Білорусії за 2003 – 2013 рр.

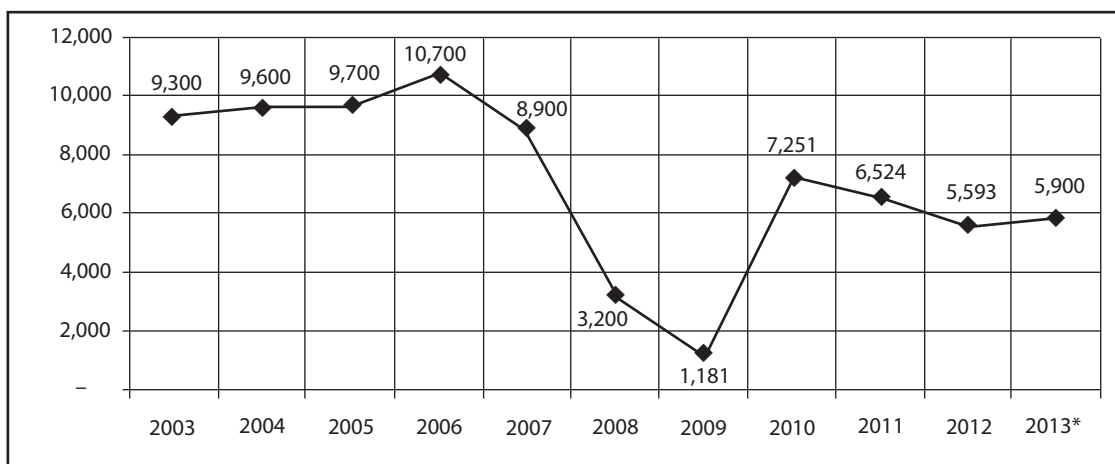

Рис. 3. Динаміка ВВП Казахстану за 2003 – 2013 рр.

Таким чином, можна констатувати, що особливої економічної вигоди країни-учасники на даний момент не отримали.

Одними з основних проблем є:

- ✦ мала кількість товарів, які учасники можуть запропонувати один одному;
- ✦ низька конкурентоспроможність;
- ✦ удар по ряду галузевих ринків.

При цьому багато критиків вважають, що можливу користь від єдиного митного простору зводять на «ні» три фактори:

- ✦ високий рівень корупції;
- ✦ слабкий рівень економічних свобод;
- ✦ низький рівень демократії.

Відомо, що за перерахованими напрямками всі країни – учасники МС займають далеко не найкращі місця у відповідних рейтингах.

Основною проблемою товарообігу між членами МС є невелика кількість товарів, які учасники готові запропонувати один одному для реалізації. Крім того, посилення конкуренції внаслідок зниження цін на імпортовані товари завдає удару по деяким галузевим ринкам. Це формує умови для витіснення окремих національних виробників з ринку.

Статистичні дані також свідчать про те, що на тлі загального зростання суцільного обсягу торгівлі Росії, Білорусії і Казахстану після 2010 р. у результаті відновлення національних економік після кризисного спаду МС не демонструє яскраво вираженої позитивної динаміки.

Якщо в 2010 і 2011 рр. загальний обсяг взаємної торгівлі зріс на 29% і 33%, склавши при цьому 47 млрд дол. і 63 млрд дол. відповідно, то за підсумками 2012 р. показники виявилися не настільки оптимістичними – зростання близько 8,7%, загальний обсяг – 68,5 млрд дол. [4, с. 169].

Зокрема, Білорусь показала різке зростання по зовнішніх поставках у 2010 р., проте в 2011 р. показник темпів зростання знизився. Збільшення в 5 разів обсягів експорту Казахстану до Білорусії 2010 р. не сформувало стійкого тренду і виявилось результатом зниження російських поставок нафтопродуктів з їх заміщенням на продукцію казахстанського виробництва. У підсумку в 2011 р. Мінськ, уклавши договори про постачання нафти з Венесуелою та Азербайджаном, знизив її закупівлю в Казахстані на 66% [4, с. 167].

За підсумками 2012 р. середньомісячний експорт Казахстану в країни МС повернувся до до кризового рівня 2008 р. Білоруський експорт суттєво зріс, насамперед, за

рахунок значної девальвації валюти Білорусії 2009 – 2011 рр., що створило додаткові переваги для білоруських експортерів.

Оскільки в 2012 р. російські експортери також зіткнулися зі стискуванням ринку Європейського союзу (ЄС) та уповільненням зростання в Китаї, показники експорту у МС мають позитивне забарвлення виключно через порівняльні бази щодо торгівлі з іншими країнами.

Дана ситуація виникає тому, що кордони МС обумовлені значною мірою політичними завданнями, а не кордонами оптимальної торгової зони. При цьому представники російської сторони скептично оцінюють перспективи розширення МС, оскільки Україна і Киргизстан мають нижчий рівень зв'язування тарифних ставок, ніж у Росії в рамках єдиного митного тарифу. Таким чином, підвищення ставок імпорتنних митних зборів (мито) до рівня єдиного митного тарифу стане порушенням взятих зобов'язань країнами-членами СОТ.

МС також значно відстає в показниках інтегрованості торгівлі послугами і вихідними прямими іноземними інвестиціями. Перспективи введення єдиної валюти ЄЄП/МС на сьогоднішній день відсутні, як і в довгостроковій перспективі через малий обсяг взаємної торгівлі. Водночас, у разі вступу нових членів до ЄЄП/МС зростає ймовірність встановлення єдиної регіональної валюти з емісійним центром у Москві, яка не буде прив'язана до слабких економік об'єднань.

Незважаючи на те, що обсяг торгівлі України з країнами Митного союзу набагато вище, ніж України та Європи, доцільність вступу країни в першу структуру під великим питанням. Звичайна зона вільної торгівлі набагато більше відповідає торговим інтересам України, не обмежуючи її суверенітету і можливостей змінювати власну зовнішньоекономічну політику так, як це вигідно саме їй.

Так само слід зазначити, що ані Казахстан, ані Білорусь не отримали істотної вигоди від участі у МС. Водночас Росія збільшила просування своїх товарів до країн-партнерів. І на сході, і на заході Україну розглядають у ролі нового ринку саме для збуту своєї продукції. Взагалі, питання лежить не стільки у площині економіки чи політики, а в тому, який вектор розвитку обрати. Тож виникає питання: чи зможуть українські товари витримати майбутню конкуренцію?

Зближення України з Митним союзом передбачає ціну на газ на рівні країн МС і вільний продаж українських продуктів на 170-мільйонному ринку країн – членів МС, що є вигідним кожному жителю країни, який сплачує кому-

нальні витрати. Згідно з дослідженнями Інституту економіки та прогнозування НАН України, економічна інтеграція між Україною та країнами Митного союзу в довгостроковому періоді забезпечить від 1,5% до 6,5% додаткового зростання ВВП на рік для країни залежно від глибини взаємодії [5]. Основними умовами додаткового приросту ВВП є посилення науково-технологічної кооперації в галузях з високою доданою вартістю і створення системи фінансування спільних інвестиційних проектів.

Якщо ж країна рушить у бік ЄС і підпише угоду про зону вільної торгівлі, ВВП впаде через зменшення високотехнологічного експорту та супутнього падіння виробництва. Є підстави вважати, що в рамках Зони вільної торгівлі (ЗВТ) з ЄС експорту української сировини буде дано зелене світло [6]. Але експорт сировини і так не зустрічає будь-яких серйозних перешкод на своєму шляху. Водночас готова продукція українських машинобудівників і хіміків буде зіткнутися з перешкодами у вигляді технічних стандартів ЄС.

Українські агропромислові підприємства за рівнем технологій і інвестицій неспроможні конкурувати з європейськими компаніями. У результаті харчова промисловість ЄС купуватиме в Україні сільськогосподарську продукцію з низьким ступенем переробки (чисте зерно, кукурудзу та інше), і українські продукти будуть повертатися назад у вигляді німецьких йогуртів, голландської кондитерської продукції і французьких сирів. Ні про яку конкуренцію з високорозвиненим ринком Заходу мови бути не може. При такій формі співпраці основна частина прибутку буде залишатися в руках власників акцій західноєвропейських гігантів харчової промисловості, а Україні буде відведена роль сільськогосподарського «сировинного придатка».

Прогнози підтверджуються статистикою. Майже 90% аграрного експорту в країни ЄС забезпечують чотири товарні групи – зерно, насіння соняшнику, жири та олії тваринного і рослинного походження [7]. Продукти харчової промисловості до Європи Україна практично не завозить. Це ж стосується флагманів української економіки – металургійної та хімічної промисловості. Попитом у країнах ЄС користується переважно сировина: український метал, а також органічні й неорганічні хімічні сполуки. Європейців мало цікавить українська продукція високого ступеня обробки і доданої вартості. А це означає, що про прискорений економічний, індустріальний і промисловий розвиток України доведеться забути.

Цифри говорять про те, що товарообіг з Росією перевищує сукупний з усіма країнами ЄС, і його обсяги продовжують зростати. МС – найбільший споживач продукції українського машинобудування (тільки до Росії експортується близько 30% і ще стільки ж сукупно до Білорусії з Казахстаном) [8]. Вступ до нього дає вагомі економічні вигоди: 3 млрд дол. від скасування експортних мит на нафту, 490 млн дол. – від відмови від мит на нафтопродукти, 4,5 млрд дол. – від зниження цін на газ до рівня внутрішньо російських. До того ж скасування захисних заходів у торгівлі з Росією збільшить український експорт на 670 млн дол. тільки в перші роки дії принципів вільної торгівлі [9, с. 12].

Також передбачаються позитивні зміни в галузевій структурі економіки в бік збільшення високотехнологічних виробництв, зокрема, частка машинобудівельної продукції в сукупному випуску зростає з 2,2 до 4,5%, суднобудування – з 0,3 до 0,6%, авіа-і космічної техніки – з 0,8 до 1,4% [10].

Йдучи до МС, Україна отримає міждержавні розрахунки в національних валютах, які вигідні саме їй. За даними Національного банку України, у рублях укладається кожен третій розрахунок з експорту та п'ятий – по імпорту. Якщо врахувати постійне зростання товарообігу України і Росії, то зростати буде і рублева складова.

Перехід на розрахунки в рублях вигідний Україні не тільки в її двосторонніх відносинах з Росією і не тільки в разі вступу до Митного союзу. Рубль вигідний і українським експортерам, які працюють на західних ринках, – якщо вони зможуть платити за газ у рублях, це дозволить заощадити на курсовій різниці.

ВИСНОВКИ

Українське керівництво поки говорить про намір ззовні вивчити ККД Митного союзу. Але занадто довгі роздуми провокують втрату прибутку. Складний український вибір між ЄС і МС необхідно розв'язати вже сьогодні. По суті, мова йде, з одного боку, про можливість вирішення найгостріших економічних проблем за рахунок приєднання до Митного союзу, з іншого боку – про демонстрацію лояльності до ЄС в обмін на якісь політичні дивіденди, але при відсутності явних економічних вигід для країни.

Отже, у результаті приєднання України до МС з'являються такі переваги для країни.

По-перше, є конкретна вигода від скасування митних зборів на нафтопродукти і зниження цін на газ (у цілому на цих заходах Україна заощадить близько 8,5 млрд дол.).

По-друге, вступ до МС відразу прискорить щорічні темпи зростання ВВП України до 1% (за розрахунками Міністерства економічного розвитку і торгівлі України).

По-третє, приєднання до МС дозволить Україні за рахунок зниження цін на енергоносії і зростання експорту вітчизняних товарів поліпшити сальдо торгового балансу на 5 – 8 млрд дол. І в цьому контексті важливо якими саме будуть ці товари.

На відміну від Євросоюзу росіяни, білоруси і казахи із задоволенням купують українські продукти харчування – на території МС вільно продаються українські сири, ковбаси, солодощі, вина, горілка тощо. Росія охоче закуповує українську готову продукцію хімічної промисловості (пластмаси, фарби, гумові вироби, миючі засоби та інше). Також користується великим попитом в РФ продукція машинобудування (вагони, двигуни, трактори, автомобілі та трансформатори). Міністерство економічного розвитку і торгівлі України зазначає, що до Росії експортується більш ніж 42% всієї технологічної і 60% готової продукції України [10].

Ціна питання на перспективу теж досить приваблива: країни МС зі зрозумілих причин зацікавлені в розвитку наукомістких галузей не тільки на своїй території, але й у своїх сусідів. Довгий час промисловість України, Росії, Білорусії та Казахстану розвивалася як єдиний народногосподарський комплекс, але з розпадом СРСР виробничі зв'язки порушилися. Наприклад, усі складальні вертолітні заводи залишилися в РФ, а найбільший постачальник двигунів для них – на території України. Схожа ситуація в літакобудуванні, чорній металургії та коксохімії. Крім того, розвиваючи взаємодію в зерновому господарстві, Україна, Казахстан і Росія можуть стати гарантами світової продовольчої безпеки (їх частка у світовому експорті ячменю становить 37%, пшениці – понад 21%, кукурудзи – близько 8%) [9, с. 19]. Простіше кажучи, Україна цікава для МС як повноцінний союзник і рівноправний партнер. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Viner J.** The Customs Union Issue : a handbook / J. Viner. – N. Y. : Carnegie Endowment for International Peace, 1950. – 221 p.
2. Драма ассоциации / С. Ю. Глазьев // Офіційний сайт С. Ю. Глазьева – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.glazev.ru/sodr_ssn/341/
3. «Da Vinci AG» Analytic group: Об эффективности функционирования Таможенного Союза на современном этапе / «Da Vinci AG» Analytic group // *BreakingReport* – 2013. – С. 1 – 7.
4. **Суздальцев А. И.** Проблемы формирования Таможенного союза и Единого экономического пространства в рамках ЕврАзЭС / А. И. Суздальцев // В кн.: XII Международная научная конференция по проблемам развития экономики и общества. В 4-х кн. Книга 2. / Отв. ред.: Е. Г. Ясин. – М. : НИУ ВШЭ, 2012. – С. 159 – 168.
5. «С подписанием Соглашения об ассоциации с ЕС Украина перестает быть не просто стратегическим, но даже полноценным партнером» / С. Ю. Глазьев // Офіційний сайт С. Ю. Глазьева – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.glazev.ru/sodr_ssn/320/
6. Association agreement between The European Unions and its members state, of the one part, and Ukraine, of the other part [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.glazev.ru/upload/iblock/EU_Ukraine_Association_Agreement_English.pdf
7. International Monetary Found [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/index.htm>
8. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. **Соколовская Я.** Какая интеграция нужна Украине / Я. Соколовская. – К. : Библиотека «Известий в Украине», 2013 . – 30 с.
10. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/>

REFERENCES

- “Association agreement between The European Unions and its members state, of the one part, and Ukraine, of the other part”. http://www.glazev.ru/upload/iblock/EU_Ukraine_Association_Agreement_English.pdf
- “«Da Vinci AG» Analytic group: Ob effektivnosti funkcionirovaniia Tamozhennogo Soiuzna na sovremennom etape” [«Da Vinci AG» Analytic group: On the functioning of the Customs Union at the present stage]. In *«Da Vinci AG» Analytic group. BreakingReport*, 1-7, 2013.
- Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Hlaziev, S. Yu. “«S podpysanyem Sohlasheniya ob assotsyatsyy s ES Ukrayna perestaet byt ne prosto stratehycheskym, no dazhe polnotsennym partnerom»” [“With the signing of the Association Agreement with the EU, Ukraine ceases to be not just strategic, but even a full partner”]. Ofitsiynyi sait S. Yu. Hlazieva – 2013. http://www.glazev.ru/sodr_ssn/320/
- Hlaziev, S. Yu. “Drama assotsyatsyy” [Drama Association]. Ofitsiynyi sait S. Yu. Hlazieva – 2013. http://www.glazev.ru/sodr_ssn/341/

- “International Monetary Found” <http://www.imf.org/external/index.htm>
- Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. <http://www.me.gov.ua>
- Suzdaltsev, A. I. “Problemy formirovaniia Tamozhennogo soiuzna i Edinogo ekonomicheskogo prostranstva v ramkakh EvrAzES” [Problems of formation of the Customs Union and the Common Economic Space within the EEC]. *XII Mezhdunarodnaia nauchnaia konferentsiia po problemam razvitiia ekonomiki i obshchestva*. Moscow: NIU VShE, 2012.159-168.
- Sokolovskaia, Ya. *Kakaia integratsiia nuzhna Ukraine* [What integration is necessary Ukraine]. Kyiv: Biblioteka Izvestiy v Ukraine, 2013.
- Viner, J. *The Customs Union Issue : a handbook*. N. Y. : Carnegie Endowment for International Peace, 1950.